

معرفی کتاب موسوعه زیارات المعصومین

محمود مهدی پور



زیارت از شیعه و اهل سنت آورده‌اند و به شبهات توسل، تبرک، شفاعت و... با تکیه بر مصادر حدیثی معتبر اهل سنت و شیعه پاسخ گفته‌اند. مقدمه عمیق و دقیق این موسوعه، صدها بلکه هزاران نکته عقیدتی، تاریخی و حدیثی را از منابع اولیه فریقین گردآورده است؛ موضوعاتی چون:

تعریف دقیق معنای لغوی و اصطلاحی زیارت؛ هدف از زیارت انبیا و اولیای الهی؛ زیارت در قرآن کریم؛ آیات نازل شده در حق اهل بیت علیهم‌السلام در منابع اهل سنت؛ زیارت پیامبر گرامی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در احادیث و روایات فریقین؛ زیارت شهدا در احادیث اهل سنت؛ زیارت اهل قبور در منابع اهل سنت؛ زیارت در سیره نبی اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم (زیارت مادر، زیارت عثمان بن مظعون، زیارت شهدای احد، و زیارت اموات در قبرستان بقیع)؛ زیارت در سیره معصومین علیهم‌السلام؛

یکی از منابع جامع و متقن در باب زیارت، کتاب ارزشمند و بزرگ «موسوعه زیارات المعصومین علیهم‌السلام» تألیف و نشر مؤسسه پیام امام هادی علیه‌السلام است. این اثر گرانسنگ که در هفت جلد تنظیم شده، از گام‌های بلند در شناخت معارف اهل بیت علیهم‌السلام است که برای اولین بار در زمستان ۱۳۸۳ شمسی در شمارگان دوهزار نسخه، با همکاری معاونت پژوهشی و آموزشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی منتشر شد.

جلد اول این مجموعه که «مقدمه» این اثر است، پژوهشی قرآنی، حدیثی، اعتقادی و همراه با کتاب‌شناسی کتب زیارت، شرح‌های زیارات و کتاب‌شناسی مزارهاست. گرچه نویسندگان این اثر ادعای جامع بودن ندارند، ولی بهترین منابع را در زمینه متون زیارت‌نامه‌ها و کتاب‌شناسی

در ادامه همین روایات، محققان کتاب، برخی آرای اهل سنت را که بسیاری فتوا به استحباب و جواز رفتن بانوان برای زیارت اهل قبور صادر کرده‌اند، برشمرده‌اند. احادیث ثواب زیارت و حکم کوتاهی از آن، در بخش دیگری از این مقدمه مورد توجه قرار گرفته و اداب زیارت در منابع فریقین از دیگر معارف ارائه شده در این اثر است.

محتوای نصوص زیارتی

متون نقل شده از معصومین علیهم‌السلام برای زیارت اولیای الهی، گنجینه‌ای گران‌بها از معارف را در بر دارد. نویسندگان گرامی این مجموعه، یازده موضوع برجسته از معارف متون زیارت را بدین شرح برشمرده‌اند:

۱. توحید و متون زیارتی؛
 ۲. نبوت و متون زیارتی؛
 ۳. امامت در زیارت‌نامه‌ها؛
 ۴. معاد در زیارت‌نامه‌ها؛
 ۵. توبه و استغفار در زیارت‌نامه‌ها؛
 ۶. درخواست حوائج در زیارت‌نامه‌ها؛
 ۷. تولی اولیای الهی در زیارت‌نامه‌ها؛
 ۸. اعلام برائت در زیارت‌نامه‌ها؛
 ۹. طلب شفاعت در متون زیارتی؛
 ۱۰. لبیک گفتن و تجدید بیعت در زیارت‌ها؛
 ۱۱. اعتقاد به رجعت در متون زیارتی.
- محققان گرامی موسوعه زیارات معصومین علیهم‌السلام ده نمونه از متون زیارتی نقل شده از بزرگان اهل سنت از مذهب حنبلی و حنفی و غیره را نقل کرده و بدین گونه ادعاهای وهابیت را در حرمت زیارت قبور پاسخ گفته‌اند.
- عنوان فصلی از این کتاب «الدعا فی

زیارت در سیره حضرت فاطمه علیها‌السلام؛ اهتمام پیشوایان به زیارت مشاهد مشرفه؛ سیره مسلمین در زمینه زیارت مرقد مطهر نبوی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و زیارت نبوی از دیدگاه فقیهان و عالمان (آرای نزدیک به بیست فقیه شیعه و بیست و یک عالم اهل سنت) در بخشی از این اثر آمده است.

سیره مسلمانان

سیره مسلمین در زیارت قبور خویشان، دوستان، بندگان صالح خداوند مثل شهیدان و عالمان و اولیای الهی، از صدر اسلام تا امروز، به‌ویژه در شب‌های جمعه و تلاوت قرآن و اهدای خیرات برای آنان، از مسلمات تاریخ است.

در این اثر نمونه‌هایی از کتاب «الذیل علی طبقات الحنابلہ» نوشته ابن رجب حنبلی (متوفای ۷۹۵ هـ) متعلق به قرن هشتم و کتاب «شذرات الذهب» ابن عماد حنبلی (متوفای ۱۰۸۹ هـ) مربوط به قرن یازدهم آمده و ۱۹ مورد از زیارات قبور در سیره بزرگان اهل سنت را برشمرده است.

زنان و زیارت قبور

در این مقدمه مواردی از فتوای فقهای اهل سنت در استحباب زیارت مرقد مطهر رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم برای بانوان ذکر شده و فتوای مختلف فقهای عامه و خاصه در باب زیارت قبور مسلمین توسط بانوان مورد بحث قرار گرفته است که برخی به کرامت و برخی به استحباب آن فتوا داده و برخی نیز آن را حرام شمرده‌اند.

در صفحه ۱۳۰ این موسوعه ده روایت از منابع کهن اهل سنت درباره این موضوع، یعنی زیارت قبور توسط بانوان آمده است که نکات متعددی از آن قابل استفاده است.

در این کتاب از هشت نفر از اصحاب اهل بیت علیهم‌السلام نام برده شده که کتاب‌هایی درباره زیارت و مزار تدوین کرده‌اند و در فهرستی مفصل و الفبایی ۲۳۴ کتاب را در حوزه زیارت و مزارات به خوانندگان اثر تقدیم شده است.

آخرین بخش این مقدمه با عنوان «فهارس» که در ۹۵ صفحه عرضه شده و شامل ۳۶ نوع فهرست، از جمله فهرست‌های آیات قرآن؛ فهرست اسماء و کنیه‌ها و القاب و اوصاف هر یک از معصومین علیهم‌السلام؛ فهرست اسامی پیامبران علیهم‌السلام؛ فهرست نام‌های ملائکه؛ فهرست اعلام؛ فهرست کنیه‌ها؛ فهرست القاب و نعمت‌ها؛ فهرست علت‌ها، طوایف و ادیان و مرتبطان آن؛ فهرست اماکن و جایگاه‌ها و بقعه‌ها؛ فهرست ابزارها، البسه و زیورآلات؛ فهرست اوائل احادیث و آثار و زیارات؛ فهرست اشعار و فهرست موضوعات و مطالب کتاب است.

این کتاب بیش از آن‌که کاربرد عملی برای زائران و قرائت زیارت‌نامه‌های مأثور و غیرمأثور داشته باشد، اثری پژوهشی است و پشتوانه فرهنگی و فکری زائران و مدیران نهادهای زیارتی شمرده می‌شود. محققان و مسئولان فرهنگی جامعه، با شناخت بهتر مبانی و روش‌های متون زیارتی و شبهات مخالفان و دلایل تاریخی آنان، با آرامش و اطمینان بیشتر برای شیفتگان زیارت اولیای الهی برنامه‌ریزی می‌کنند و با بصیرت بیشتر به زیارت می‌پردازند.

برخی کاستی‌های کتاب

البته جای ترجمه‌ها و کتاب‌شناسی زیارت به زبان‌های غیرعربی و معرفی متون کاربردی و برگزیده و نهادها و مراکز پژوهشی و اطلاع‌رسانی درباره زیارت و

المرقد النبوی الشریف» است و در پایان این فصل، نمونه‌هایی از فتاوی بزرگان اهل سنت درباره دعا در نزد قبر رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم ذکر شده است. در بخشی از این مقدمه پرارزش، مباحث توسل به انبیا و اولیای الهی مورد توجه قرار گرفته و شواهد قرآنی، حدیثی و تاریخی توسل به رسول گرامی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم قبل از تولد، پس از تولد و پس از رحلت آن بزرگوار نقل شده است.

توسل برخی یهودیان به مقام نبوت، به امید پیروزی بر رقیبان و استسقای عمر بن خطاب به ابروی عباس بن عبدالمطلب از دیگر نکات تاریخی این بخش از کتاب است.

اقوال عالمان سنی درباره توسل و انواع آن، گوشه‌ای دیگر از مطالب این مقدمه است. در دو فصل دیگر از این مقدمه پراچ، شفاعت و تبرک از دیدگاه بزرگان حدیث و تاریخ و سیره اهل سنت مورد توجه قرار گرفته و شبهات مدعیان سلفی‌گری و وهابیان امروز نقد شده است.

دیدگاه ابن تیمیه درباره زیارت

شاید نخستین کسی که به جنگ با زیارت پرداخت تا آن‌جا که مسلمانان را به این بهانه تکفیر کرد، «احمد بن عبدالحلیم الحزرائی الدمشقی» معروف به «ابن تیمیه» (متوفای ۷۲۸ هـ) است که اوهام و افکار او ریشه تفکر وهابی‌گری در قرون بعدی گردید. در بخشی از این کتاب، جواب‌های یک عالم سنی به نام «تقی الدین سبکی» را در کتاب «شفاء السقام» در پاسخ ابن تیمیه نقل کرده و برداشت‌های نادرست او را برملا ساخته است.

نویسندگان متون زیارتی و کتب مزار

- باب چهارم، در فضیلت زیارت امیرالمؤمنین علیه السلام؛
- باب پنجم، در اوقات استحباب زیارت آن بزرگوار؛
- باب ششم، درباره آداب زیارت امیرالمؤمنین علیه السلام؛
- باب هفتم، در کیفیت زیارت‌های مطلقه و زیارت‌های مخصوصه؛
- باب هشتم، در چگونگی صلوات بر آن بزرگوار؛
- باب نهم، در آداب پس از زیارت آن حضرت؛
- باب دهم درباره حضور در دیگر اماکن نجف و کوفه و فضیلت و ثواب مساجد و مشاهد مشرفه آن است؛
- آخرین باب این جلد، کیفیت زیارت وداع امیرالمؤمنین علیه السلام را از منابع ماثور و غیر ماثور نقل کرده است.

جلد سوم

- این مجلد، به زیارت‌های حضرت سیدالشهداء علیه السلام اختصاص دارد. در باب اول زندگی نامه مختصری درباره آن بزرگوار از منابع متقن ذکر شده و در هفت باب دیگر مباحثی بدین شرح آمده است:
- فضیلت سرزمین کربلا در روایات معصومین علیهم السلام و منابع دیگر؛
- فضیلت زیارت امام حسین علیه السلام در احادیث اهل بیت علیهم السلام و رسول اکرم صلی الله علیه و آله؛
- اوقات استحباب زیارت آن بزرگوار؛
- آداب زیارت سیدالشهداء علیهم السلام؛
- کیفیت زیارت‌های مطلقه و زیارت آن حضرت در ایام خاص؛
- آداب پس از زیارت امام حسین علیه السلام؛
- کیفیت وداع با سالار شهیدان و

وظایف نهادهایی چون آستانه‌ها و مدیریت اوقاف و بقاع فرهنگی و زیارتی در این اثر، خالی است که امیدواریم این نهاد پژوهش‌های حدیثی، فقهی و تاریخی مرتبط با فرهنگ قرآن و عترت موفق باشد.

گزارشی از دیگر مجلدات موسوعه زیارات معصومین علیهم السلام

جلد اول این اثر به نقل زیارات رسول گرامی صلی الله علیه و آله و زیارات حضرت فاطمه علیه السلام و زیارات امامان مدفون در بقیع، یعنی امام حسن مجتبی و امام سجاد و امام محمدباقر و امام صادق علیهم السلام پرداخته است و همراه داشتن این جلد، برای زائران مدینه منوره مفید است. باب اول این جلد به بیان اطلاعات شناسنامه‌ای و فشرده درباره تولد و وفات و دیگر امور مربوط به رسول اکرم صلی الله علیه و آله و حضرت فاطمه علیه السلام و امامان مدفون در بقیع پرداخته است. باب دوم این جلد در فضیلت مدینه است و روایات این موضوع را بنا بر قاعده «الاقدم و فالاقدم» ذکر کرده است. باب سوم در فضیلت مسجد شریف نبوی و موضع قبر آن بزرگوار است.

جلد دوم

این جلد شامل یازده باب است که همه ابواب آن درباره امیرالمؤمنین علیه السلام و نجف اشرف و کوفه است:

- باب اول، زندگی نامه مختصری از امام علیه السلام؛
- باب دوم، در فضیلت غری و کوفه، بر اساس روایات ماثور از اهل بیت علیهم السلام و منابع کهن؛
- باب سوم، در فضیلت جایگاه قبر امام در احادیث و اقوال برخی از بزرگان شیعه؛

شهادای کربلا؛

در پایان این جلد، فهرست جامع موضوعات آن در یک صفحه تدوین شده است.

جلد چهارم

این مجلد به زیارات شش حجت الهی و پیشوای معصوم شیعه، یعنی امام کاظم، امام رضا، امام جواد، امام هادی، امام حسن عسکری و حضرت حجة بن الحسن امام مهدی علیه السلام اختصاص یافته و در هشت باب مشابه جلد سوم تنظیم شده است. برای هر کدام از این پیشوایان پاک، زیاراتی نقل کرده و باب هشتم را به ذکر دعاهاى منقول از ائمه اطهار برای ولی عصر، امام زمان (عج) اختصاص داده است.

جلد پنجم

این بخش از کتاب، به نقل و توضیح زیارات جامعه که تمام معصومین علیهم السلام را می‌توان با آنها زیارت کرد، پرداخته است. ابواب نه‌گانه این جلد بدین شرح است:

- باب اول، فضیلت تربت قبور اهل بیت علیهم السلام و رسول گرامی صلی الله علیه و آله؛
- باب دوم، فضیلت زیارت ایشان؛
- باب سوم، اوقات خاص استحباب زیارت آنان؛
- باب چهارم، آداب زیارت ایشان؛
- باب پنجم، کیفیت زیارات جامعه مطلقه و زیارات اوقات خاص؛
- باب ششم، زیارت‌های نیابتی امامان علیهم السلام؛
- باب هفتم، چگونگی ابلاغ صلوات و درود بر آن بزرگواران؛
- باب هشتم، آداب پس از زیارت معصومین علیهم السلام به طور عام؛

- باب نهم، کیفیت وداع با پیشوایان پس از زیارت.

همچنین خاتمه‌ای در ۲۸ صفحه در باب زیارت اولاد ائمه علیهم السلام مثل حضرت معصومه علیها السلام و حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام و زیارت برخی مؤمنات عالی قدر مثل حضرت سلمان رضی الله عنه و نواب حضرت صاحب‌الزمان (عج) دارد.

جلد ششم

این مجلد از کتاب شامل فهرس گوناگون آیات، روایات، اعلام، امکانه، ایام، اشعار، و... می‌باشد که کار دستیابی به مطالب را برای محققان آسان می‌سازد. مؤلفان در آغاز این جلد، سه نکته را تذکر داده‌اند:

۱. فهرس به منظور سهولت دست‌یابی، بسیار مفصل و گسترده تدوین شده است؛
 ۲. الف و لام تعریف در نظام الفبایی لحاظ نشده است؛
 ۳. کلمات و عبارات دارای حرف «لا» در واژه‌هایی که آغاز آن حرف «لام» است، منظم شده است.
- ویژگی‌های مثبت این اثر، مثل اعراب‌گذاری، آوردن نسخه بدل‌ها بر اساس نسخ خطی و مطبوع کتب زیارتی، ارجاع به منابع متعدد، توضیحات مفید لغوی از کتبی مثل «مجمع البحرین» و «قاموس اللغة»، گستردگی منابع و سازمان‌دهی خوب و منطقی احادیث و صفحه‌آرایی زیبا و دلنشین، تقدیر و تشکر فراوان از مدیر محترم توسعه پیام امام هادی علیه السلام و همکاران ایشان را ایجاب می‌کند.